

НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

БАТИГІНА Олена Михайлівна

УДК 349.42

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОПТОВОГО РИНКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Статівка Анатолій Миколайович**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, професор кафедри аграрного права.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Бобкова Антоніна Григорівна**, Донецький національний університет, завідувач кафедри господарського права;

– кандидат юридичних наук **Панькова Лілія Олександрівна**, Національний аграрний університет, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука.

Провідна установа: Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, відділ проблем аграрного, земельного та екологічного права, м. Київ.

Захист відбудеться 25 квітня 2007 р. о 10.00. годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 23 березня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Спасибо-Фатєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблеми організаційно-правового забезпечення функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції в Україні набули особливої актуальності у зв'язку з необхідністю формування прозорого та належно врегульованого оптового ринку сільськогосподарської продукції з урахуванням інтересів аграрного товаровиробника і такої обов'язкової умови, як забезпечення розвитку ринкових відносин в аграрному секторі. Правова невизначеність та слабка організація оптового ринку сільськогосподарської продукції призводить до зростання кількості недобросовісних посередників. Нагальною потребою стало вдосконалення нормативно-правового регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції на основі залучення сільськогосподарських товаровиробників до участі в організації та діяльності такого ринку, створення його багаторівневої інфраструктури, а також урегулювання діяльності його організаторів (оптового продовольчого ринку, агробірж, агроторгових домів, аукціонів живої худоби та птиці, сільськогосподарських виставок, ярмарків тощо). Також необхідно виходити з того, що основна мета удосконалення правового регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції – це підвищення ефективності аграрного виробництва сільськогосподарських підприємств за рахунок структурованої системи товарообміну за участю організаторів, продавців і покупців на оптовому ринку.

Незважаючи на те, що останнім часом прийнято низку нормативних актів, які покликані врегулювати відносини у сфері оптового ринку сільськогосподарської продукції, багато проблем його правового регулювання всебічно не проаналізовані, а отже, залишаються нерозкритими чи спірними. Саме наведені обставини й зумовили актуальність теми дисертаційного дослідження та визначили її вибір.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження стали праці представників вітчизняної і зарубіжної науки різних історичних періодів у галузі теорії держави і права, аграрного, цивільного, господарського права та інших юридичних наук. Зокрема, йдеться про праці С.С. Алексєєва, В.І. Андрейцева, З.С. Беляєвої, Г.Ю. Бистрова, Ц.В. Бичкової, А.Г. Бобкової, О.М. Васильченко, М.М. Веденіна, А.П. Гетьмана, В.П. Жушмана, М.І. Козиря, В.М. Корнієнко, О.А. Красавчикова, В.В. Луця, Л.В. Лушпаєвої, В.К. Мамутова, Ю.О. Моїсєєва, Л.О. Панькової, В.М. Пашкова, О.В. Петришина, О.А. Підпригори, О.О. Погрібного, О.А. Поліводського, В.К. Попова, В.І. Семчика, А.П. Сергєєва, А.М. Статівки, Н.І. Титової, Ю.К. Толстого, М.В. Цвіка, В.Ю. Уркевича, Р.О. Халфіної, Ю.С. Шемшученка, В.З. Янчука та інших видатних науковців.

Для дослідження окремих аспектів дисертації вивчалися роботи вчених-економістів: О.П. Близнюка, П.І. Гайдучького, Б.Б. Гладича, Б.В. Губського, О.М. Дегтярьової, Б.П. Дмитрука, П.Т. Саблука, М.О. Солодкого, О.М. Шпичака та ін.

У процесі дослідження використано правові акти та досвід функціонування оптового ринку

сільськогосподарської продукції України, Російської Федерації, Великої Британії, Італії, Іспанії, Німеччини, Польщі, США, Франції, Японії та інших зарубіжних країн.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає основним напрямкам державної політики України в галузі підвищення ефективності сільського господарства в сучасних умовах. Робота виконана відповідно до плану науково-дослідницьких робіт кафедри аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого в межах державної цільової комплексної програми „Удосконалення господарських відносин в умовах ринкової економіки (економічно-правовий аспект)” (державна реєстрація № 0186.0.070869).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення особливостей і закономірностей правового регулювання суспільних відносин у сфері оптового ринку сільськогосподарської продукції за участю аграрних товаровиробників, а також формування відповідних наукових висновків, розробка рекомендацій для законодавчої і правозастосовчої практики у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання:

- виявити історичні витоки й передумови виникнення і розвитку правового регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції;
- провести аналіз стану нормативно-правового забезпечення організації та діяльності оптового ринку сільськогосподарської продукції та його суб'єктів;
- конкретизувати понятійно-категоріальний апарат щодо оптового ринку сільськогосподарської продукції;
- виявити правові особливості сільськогосподарської продукції, яка є об'єктом обігу на оптовому ринку;
- розкрити зміст та правові засади діяльності організаторів оптового ринку сільськогосподарської продукції, а також визначити роль сільськогосподарських виробників у їх створенні та функціонуванні;
- з'ясувати особливості договорів, пов'язаних з операціями на оптовому ринку сільськогосподарської продукції;
- розробити і надати конкретні рекомендації щодо вдосконалення законодавства у сфері правового регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції за участю аграрних товаровиробників.

Об'єктом дослідження є врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають у сфері організації та діяльності оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Предметом дослідження є приписи нормативно-правових актів, пов'язаних з організацією і функціонуванням оптового ринку сільськогосподарської продукції за участю аграрних

товаровиробників.

Методи дослідження. Методологічною основою проведеного дослідження є загальнонауковий діалектичний метод наукового пізнання, метод системного аналізу. Результати дослідження здобуто також за допомогою наступних методів наукового пізнання: історичного – при дослідженні еволюції розвитку законодавства про оптовий обіг сільськогосподарської продукції від зародження до сучасного стану; формально-логічного – при визначенні та тлумаченні окремих понять і термінів; порівняльно-правового – при аналізі досвіду зарубіжних країн у сфері регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції та можливості його використання у національному законодавстві, а також при співставленні видів договорів, що використовуються аграрними товаровиробниками на оптовому ринку сільськогосподарської продукції; системного – при дослідженні правового становища суб'єктів оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в науці аграрного права виконано комплексне дослідження проблем організаційно-правового забезпечення оптового ринку сільськогосподарської продукції за участю аграрних товаровиробників та зазначено концептуальні підходи щодо зміни певних аспектів його розвитку. Наукова новизна одержаних результатів знаходить свій прояв у таких теоретичних положеннях, що виносяться на захист:

1. Уперше детально досліджено та визначено два основних етапи становлення й розвитку законодавства щодо оптового ринку сільськогосподарської продукції в умовах незалежності України. Перший етап – початок 1995 р. – кінець 1996 р. – це етап формування засад правового механізму регулювання відносин у сфері оптового ринку сільськогосподарської продукції. Другий етап – початок 1997 р. і дотепер – характеризується значним розвитком та вдосконаленням законодавства щодо функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції.

2. Уперше обґрунтовано висновок про необхідність обов'язкового залучення аграрних товаровиробників до створення та діяльності організаторів оптового ринку сільськогосподарської продукції (оптового продовольчого ринку, агроторгового дому, аукціону живої худоби та птиці, виставок та ярмарків сільськогосподарської продукції тощо).

3. Запропоновано нове визначення поняття оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією як господарської діяльності, що здійснюється, як правило, на організованому ринку зареєстрованим у встановленому порядку власником або посередником шляхом укладання угод на придбання та відчуження або лише відчуження дозволених до обігу партій сільськогосподарської продукції, призначеної для використання у виробництві, іншого професійного використання або використання як проміжного товару, до моменту її доставки кінцевому споживачеві, що здійснюється за безготівковим та готівковим розрахунком.

4. Набуло подальшого розвитку визначення поняття оптового ринку

сільськогосподарської продукції як сукупності суспільних відносин, які регулюються нормами права (аграрного, цивільного та ін.), що забезпечують перехід сільськогосподарської продукції від одного учасника ринку до іншого, а також створюють правові передумови для набуття у власність та передачі її в установлених організаційних структурах такого ринку за ціною, яка формується під впливом попиту і пропозиції.

5. Сформульовано науково обґрунтовану пропозицію щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції, зокрема, пропонується прийняти спеціальний Закон України „Про оптовий ринок сільськогосподарської продукції”. Норми вказаного закону доцільно включити до комплексного інституту правового регулювання аграрного ринку такої галузі права, як аграрне право України.

6. Наведено нові аргументи стосовно розробки й прийняття Примірних правил торгівлі на оптовому продовольчому ринку з метою закріплення механізму створення та функціонування оптових продовольчих ринків в Україні та вперше розроблено їх структуру.

7. Дістало подальшого розвитку визначення агроторгового дому (АТД) як спеціального суб'єкта господарювання у формі сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, створеного не менше ніж п'ятьма аграрними товаровиробниками, діяльність якого спрямована на надання послуг із забезпечення належних умов для обігу товарної сільськогосподарської продукції, формування оптових партій сільськогосподарської продукції (товару) для реалізації на внутрішньому й зовнішніх ринках, постачання аграрним товаровиробникам необхідних матеріально-технічних ресурсів, здійснення функцій щодо координації взаємодії аграрних товаровиробників з аграрними біржами, іншими суб'єктами аграрного ринку, проведення торговельно-посередницької, організаційно-виробничої, інформаційно-координаційної, аналітико-консультативної та іншої діяльності у сфері обігу сільськогосподарської продукції.

8. Здійснено новий підхід щодо переліку договорів, що опосередковують оптовий обіг сільськогосподарської продукції, а саме виокремлено договір оптової купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, відповідно до якого продавець, що здійснює виробничу або торговельну діяльність, зобов'язується передати в обумовлені терміни оптову партію сільськогосподарської продукції, яка є у нього в наявності на момент укладення договору, у власність покупця для використання її з метою подальшого перепродажу або для виробничого споживання, а покупець зобов'язується прийняти сільськогосподарську продукцію і оплатити її за встановленою сторонами ціною.

9. Уперше запропоновано розробити та впровадити в практику „Положення про зміст і порядок укладання договорів оптової реалізації сільськогосподарської продукції” з метою вирішення практичних проблем, які виникають у аграрних товаровиробників при здійсненні правочинів на оптовому ринку сільськогосподарської продукції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки та пропозиції є певним внеском у теорію аграрного права і можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правового забезпечення оптового ринку сільськогосподарської продукції. Деякі положення, викладені у дисертації, мають дискусійний характер і можуть стати основою для подальших наукових розробок.

Дисертаційне дослідження може бути корисним при підготовці підручників, навчальних посібників з курсу „Аграрне право України”, викладанні відповідної навчальної дисципліни, у науково-дослідній роботі студентів.

Апробація результатів дослідження. Найважливіші положення дисертації були обговорені на засіданнях кафедри аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого та апробовані у навчальному процесі Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого при викладанні курсу „Аграрне право України”, також відображені у доповідях на наукових конференціях, зокрема: на науково-практичній конференції „Проблеми соціально-економічного розвитку села та шляхи їх вирішення” (м. Київ, 2 квітня 2004 р.), міжвузівській науково-практичній конференції „Наука і вища освіта” (м. Запоріжжя, 20 травня 2004 р.), міжнародній науково-теоретичній конференції „Стан та перспективи розвитку аграрного права” (м. Київ, 26-27 травня 2005 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено в 6 наукових публікаціях, з яких 3 статті у фахових виданнях та 3 тез доповідей на наукових конференціях.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг становить 213 сторінок, з них основного тексту – 185 сторінок. Список використаних джерел – 307 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, визначаються зв'язок роботи з науковими програмами та методологічна й теоретична база, розкриваються сутність і стан обраної проблеми, головна мета і завдання, наукова новизна та практичне значення дисертаційної роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист, наводяться дані щодо їх апробації й опублікування.

Розділ перший „Загальна характеристика правового регулювання організації оптового ринку сільськогосподарської продукції” складається з чотирьох підрозділів.

У **підрозділі 1.1. „Історико-економічні засади виникнення та розвитку законодавства про оптовий обіг сільськогосподарської продукції до проголошення незалежності України”** автором розглянуто історичні засади формування оптового ринку взагалі як такого і сільськогосподарської

продукції зокрема, починаючи з часів Стародавнього Риму.

У ході дослідження виявилось, що спочатку на оптовий обіг сільськогосподарської продукції поширювалися ті ж самі правила, що й на інші товари. Згодом відбулося виокремлення, витоки якого в Англії XI ст. Перші оптові продовольчі ринки середньовіччя створювалися і працювали за статутами правителів.

Аналіз документальної бази регулювання оптового обігу сільськогосподарської продукції радянської доби дає підстави говорити про наявність жорсткого планування з боку держави в цій сфері без урахування економічного механізму функціонування аграрного виробництва. Цей період розвитку законодавства можна охарактеризувати, як складний і суперечливий, зумовлений тим, що, по-перше, відпрацьований роками механізм планово-розподільчої системи був досить потужним не тільки через певний консерватизм суспільної думки, але, головним чином, тому, що його поки що не було чим замінити, оскільки ринкові механізми з'явилися набагато пізніше. По-друге, правове забезпечення оптового обігу сільськогосподарської продукції забезпечувалося в основному постановами партії та уряду СРСР. У зазначений період прийняттю законів як найбільш опрацьованій і авторитетній формі правового регулювання суспільних відносин не надавалося належного значення.

У підрозділі 1.2. „Основні етапи становлення законодавства про оптовий ринок сільськогосподарської продукції в сучасній Україні” досліджується генезис нормативно-правової бази функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції в сучасних політико-економічних умовах. За часів незалежності України поступово був здійснений перехід до ринкової системи обігу товарної аграрної продукції, яка засновується на вільному русі такої продукції, скасуванні обмежень при виборі ділових партнерів. Із зміною монопольного становища держави як оптового покупця та продавця сільськогосподарської продукції на аграрному ринку почали з'являтися аграрні біржі, агроторгові дома, аукціони, оптові продовольчі ринки, виставки-ярмарки сільськогосподарської продукції тваринного й рослинного походження, які мають стати основою належного функціонування аграрного ринку.

Розвиток законодавства про оптовий ринок сільськогосподарської продукції за роки незалежності України пройшов декілька етапів. Перший етап – початок 1995 р. – кінець 1996 р. – це етап формування засад правового механізму регулювання відносин у сфері оптового ринку сільськогосподарської продукції, що було вкрай необхідне, оскільки, починаючи з 90-х р., відбулася значна руйнація оптового ринку такої продукції, внаслідок чого аграрні товаровиробники втратили можливість належного збуту виробленої продукції. Другий етап – початок 1997 р. і дотепер – характеризується значним розвитком та вдосконаленням законодавства щодо функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції, розширенням його інфраструктури.

У підрозділі 1.3. „Поняття та суб’єкти оптового ринку сільськогосподарської продукції”

проведено огляд наукової літератури та аналіз законодавства щодо поняття й доцільності існування оптового ринку сільськогосподарської продукції.

Визначені й виділені характерні ознаки оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією, а саме: оптова торгівля пов’язана з товарним забезпеченням системи роздрібною торгівлю; підприємницька мета придбання продукції; сторона, яка здійснює придбання продукції, повинна бути суб’єктом господарювання; товаром є переважно сільськогосподарська продукція, визначена родовими ознаками; наявність організованих оптових ринкових елементів у вигляді аукціонів, бірж, торгових домів, ярмарків і т.п.; наявність невід’ємних складових: придбання (купівля) і відчуження (продаж) або лише відчуження вироблених товарів (продукції). Наведені ознаки дозволили сформулювати поняття оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

У підрозділі досліджено види суб’єктів оптового ринку сільськогосподарської продукції, серед яких виділяються: аграрні товаровиробники, оптові підприємства, споживачі товарів (роздрібні торговельні та переробні підприємства, індивідуальні підприємці), організатори оптового ринку (аграрні біржі, агроторгові дома, оптові ярмарки, виставки, аукціони, оптові продовольчі ринки тощо). Особливо зосереджується увага на організаторах оптового ринку сільськогосподарської продукції із зазначенням того, що вони виконують завдання лише по створенню умов для організації оптової торгівлі і у більшості випадків не є суб’єктами торговельної діяльності.

Пропонується прийняти закон „Про оптовий ринок сільськогосподарської продукції”, норми якого мають закласти організаційні, економічні та правові основи його діяльності. Також надається структура зазначеного закону, а саме: загальні положення (постановка завдань та визначення понятійного апарату); правове регулювання створення організаторів оптового ринку сільськогосподарської продукції; основні засади господарської діяльності організаторів оптового ринку сільськогосподарської продукції; організація державного регулювання, підтримки та контролю діяльності оптового ринку сільськогосподарської продукції; договірні засади опосередкування економічних відносин; прикінцеві положення.

У підрозділі 1.4. „Сільськогосподарська продукція як об’єкт обігу на оптовому ринку”

ззначається, що специфіка сільськогосподарської продукції як товару, що є об’єктом майнових прав на оптовому ринку сільськогосподарської продукції, полягає в тому, що її виробництво базується на природних об’єктах, які розвиваються за своїми законами, та в тому, що вона має цільовий характер, тобто призначена для вирішення питань загальнодержавного значення – продовольчої безпеки країни, задоволення потреб населення в якісних харчових продуктах, а також для постачання харчовій промисловості якісної сировини.

Обґрунтовується положення, що сільськогосподарська продукція як об’єкт обігу на оптовому

ринку виступає як річ та спосіб забезпечення немайнового блага. Тобто, з одного боку, сільськогосподарська продукція є самостійним об'єктом майнових прав, з другого – формою забезпечення немайнового блага – права на безпечне харчування та продовольчу безпеку.

Проведено класифікацію сільськогосподарської продукції за різними ознаками, зокрема, за економічною ознакою (засіб виробництва, предмет споживання); за наявністю матеріальної субстанції (річ та спосіб забезпечення немайнового блага); за правовим режимом (рухома (партія картоплі) та нерухома (незбираний врожай)); за ступенем свободи обігу (знаходиться у вільному обігу, має обмежений обіг або взагалі вилучена з обігу); за фізичними властивостями (подільна річ (оптова партія сільськогосподарської продукції, яка може бути розділена без втрати її цільового призначення – обігу на оптовому ринку) та неподільна річ (оптова партія сільськогосподарського товару, яка не може бути поділена, оскільки втратить своє цільове призначення – обіг на оптовому ринку)); за кількістю матеріальних субстанцій (складна чи проста); за властивими якісними ознаками (індивідуально визначена (партія помідорів нового сорту) та родова (партія помідорів загальновідомого сорту)); за функціональними ознаками (сільськогосподарська продукція, сільськогосподарська сировина, сільськогосподарське продовольство).

Розділ другий „Правове регулювання функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції” має два підрозділи.

Підрозділ 2.1. „Правове регулювання діяльності окремих організаторів оптового ринку сільськогосподарської продукції” складається з чотирьох пунктів.

У пункті 2.1.1. „Правове регулювання діяльності оптового продовольчого ринку” дається розгорнутий аналіз поняття та правосуб'єктності такого організатора аграрного ринку, як оптовий продовольчий ринок (ОПР). Детально розглядається сучасний досвід функціонування та правового забезпечення ОПР у деяких зарубіжних країнах, таких, як Російська Федерація, Польща, Японія, США тощо.

Особливу увагу зосереджено на визначенні організаційно-правової форми та форми власності ОПР, щоб якнайкраще врахувати інтереси аграрних товаровиробників. Пропонується ОПР стратегічної сировини створювати у формі акціонерного товариства з часткою держави у статутному фонді не менше ніж 51%. Щодо звичайних ОПР, то доцільним є їх створення на корпоративній основі, що дозволить самим аграрним товаровиробникам контролювати і брати участь в управлінні підприємством за рахунок внесеного капіталу. Разом із тим аграрні товаровиробники будуть мати додаткові доходи для здійснення сільськогосподарської діяльності за рахунок отримання частки доходу на свій внесок.

У дисертації обґрунтовано твердження, що найбільш оптимальним для функціонування ОПР та забезпечення пріоритету інтересів сільськогосподарських виробників буде його заснування на змішаній формі власності за умови обов'язкової участі аграрних товаровиробників чи їх об'єднань.

Також автором зроблено висновок щодо необхідності закріплення в аграрному законодавстві визначення поняття ОПР, яке, насамперед, повинно відображати основні принципи пріоритету інтересів вітчизняного аграрного товаровиробника та забезпечення населення якісними продуктами харчування.

Обґрунтовується необхідність розроблення та прийняття Примірних правил торгівлі на оптовому продовольчому ринку, а також пропонується їх структура.

У пункті 2.1.2. „Правове регулювання діяльності агроторгових домів” звертається увага на те, що нині діють два види агроторгових домів (АТД): 1) як окремих суб'єкт господарювання; 2) як структурний підрозділ суб'єкта господарювання. У свою чергу, вищевказані види АТД розділено на підвиди. Так, АТД як окремих суб'єкт господарювання може бути підприємницьким та непідприємницьким. Разом з тим АТД як структурний підрозділ суб'єкта господарювання може бути структурним підрозділом окремо взятого сільськогосподарського підприємства, постачальника ресурсів для села, торговельної фірми або структурним підрозділом товарної біржі.

Завдання та функції кожного з цих агроторгових домів різняться, що, відповідно, ускладнює чітке визначення в статутах правових положень. Порівнявши АТД, що функціонують на кооперативних та корпоративних засадах, зроблено висновок, що перспективним, з точки зору досягнення максимального ефекту від виробництва сільськогосподарської продукції для аграрного товаровиробника, є функціонування АТД у формі обслуговуючих кооперативів.

Виділено основні ознаки, функції та проведено класифікацію АТД. Пропонується визначення поняття агроторгового дому, яке доцільно закріпити у майбутньому законі „Про оптовий ринок сільськогосподарської продукції”.

У пункті 2.1.3. „Правове регулювання аукціонів живої худоби і птиці” зазначається, що аукціони живої худоби та птиці є однією з ефективних форм оптової торгівлі. Основна перевага цієї форми для аграрних товаровиробників полягає в тому, що саме аукціонні торги за наявності попиту і пропозиції худоби та птиці дають змогу забезпечувати максимальну відкритість процесу встановлення об'єктивних ринкових цін. Автором виокремлено три види аукціонів живої худоби та птиці: 1) аукціон живої худоби та птиці як підрозділ товарної біржі; 2) аукціон живої худоби та птиці як господарюючий суб'єкт, що спеціально створюється для проведення аукціонів; 3) аукціон живої худоби та птиці як один із видів діяльності, передбачений статутом вже існуючого господарюючого суб'єкта. Також подається класифікація аукціонів живої худоби та птиці на: внутрішні та зовнішні; спеціалізовані та неспеціалізовані; примусові та добровільні; „на підвищення” та „на зниження”.

Наголошується на необхідності закріплення у майбутньому законі „Про оптовий ринок сільськогосподарської продукції” організаційних, правових та економічних засад функціонування аукціонів живої худоби і птиці.

У пункті 2.1.4. „Правове регулювання виставково-ярмаркової діяльності в аграрному секторі” встановлено, що за своєю сутністю та функціональною спрямованістю останнім часом виставки перетворилися з простого показу зразків на заходи, під час яких укладаються торговельні угоди, у тому числі й оптові. Збігається і мета проведення виставки та ярмарку – це вигідна реалізація виробленої продукції. Тобто терміни „виставка” і „ярмарок” набули дещо близького смислового значення і часто використовуються як синоніми. Проте за організаційними відмінностями потрібно розрізняти виставки, ярмарки та виставки-ярмарки. У дисертації подається класифікація виставок та ярмарків сільськогосподарської продукції.

Зазначаються напрями, вирішення яких належним чином впорядкує здійснення виставкової та ярмаркової діяльності у аграрній сфері: 1) теоретичний – визначитися щодо основних понять виставково-ярмаркової діяльності в аграрній сфері, стратегії та заходів стимулювання такої діяльності, а також вивчення міжнародного досвіду організаційно-правового забезпечення проведення виставок, ярмарків за участю сільськогосподарських виробників; 2) економічний – впорядкувати фінансування виставково-ярмаркових заходів у аграрній сфері на основі розробки обґрунтованої системи стимулювання сільськогосподарських підприємств до участі у виставках, ярмарках (введення механізму пільгового оподаткування українських підприємств-учасників виставок, ярмарків); 3) правовий – підготувати комплексні регіональні програми розвитку виставок та ярмарків, розробити загальне Положення про порядок організації виставково-ярмаркової діяльності у аграрній сфері.

У підрозділі 2.2. „Види договорів, що використовуються на оптовому ринку сільськогосподарської продукції” зазначається, що на оптовому ринку сільськогосподарської продукції складається два види договірних відносин: 1) прямі договірні відносини, тобто такі, що формуються безпосередньо між сільгоспвиробниками та оптовими або роздрібними підприємствами, переробниками (укладається договір купівлі-продажу, поставки, контрактації чи міни). У результаті укладання такого договору право власності на сільськогосподарську продукцію переходить від аграрного товаровиробника до іншої сторони договору; 2) посередницькі договірні відносини, тобто такі, що встановлюються за допомогою посередників на стороні продавця – аграрного товаровиробника та (або) покупця (дистриб’юторів, агентів, консигнаторів, брокерів), взаємовідносини яких опосередковуються додатковими договорами – договорами на виконання послуг: агентськими, комісії, доручення, консигнації. У процесі виконання таких договорів право власності на сільськогосподарську продукцію не переходить до іншої сторони договору, а переходить третій особі.

З метою законодавчого закріплення пропонується визначення договору оптової купівлі-продажу сільськогосподарської продукції. Так, за договором оптової купівлі-продажу сільськогосподарської продукції продавець, який здійснює виробничу або торговельну діяльність,

зобов'язується передати в обумовлені терміни оптову партію сільськогосподарської продукції, яка є у нього в наявності на момент укладення договору, у власність покупця для використання її з метою подальшого перепродажу або для виробничого споживання, а покупець зобов'язується прийняти продукцію і оплатити її за встановленою сторонами ціною.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні особливостей і закономірностей правового регулювання відносин у сфері оптового ринку сільськогосподарської продукції за участю аграрних товаровиробників.

Головними науковими і практичними результатами роботи, досягнутими автором у процесі дисертаційного дослідження, є такі:

1. Розвиток законодавства щодо оптового ринку сільськогосподарської продукції за роки незалежності України пройшов декілька етапів. Перший етап – початок 1995 р. – кінець 1996 р. Другий етап – початок 1997 р. і дотепер.

2. Характерні ознаки оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією визначені наступним чином: оптова торгівля пов'язана з товарним забезпеченням системи роздрібною торгівлі; підприємницька мета придбання продукції; сторона, яка здійснює придбання продукції, повинна бути суб'єктом господарювання; товаром є переважно сільськогосподарська продукція, визначена родовими ознаками; наявність організованих оптових ринкових елементів у вигляді аукціонів, бірж, торгових домів, ярмарків і т.п.; наявність невід'ємних складових: придбання (купівля) і відчуження (продаж) або лише відчуження вироблених товарів (продукції).

3. Оптова торгівля сільськогосподарською продукцією – це господарська діяльність, яка здійснюється, як правило, на організованому ринку зареєстрованим у встановленому порядку власником або посередником шляхом укладання угод на придбання та відчуження або лише відчуження дозволених до обігу партій сільськогосподарської продукції, призначеної для використання у виробництві, іншого професійного використання або використання як проміжного товару, до моменту її доставки кінцевому споживачеві, що здійснюється за безготівковим та готівковим розрахунком.

4. Оптовий ринок сільськогосподарської продукції як предмет правового регулювання являє собою сукупність суспільних відносин, що регулюються нормами права (аграрного, цивільного та ін.), що забезпечують перехід сільськогосподарської продукції від одного учасника ринку до іншого, а також створюють правові передумови для набуття у власність та передачі її в установлених організаційних структурах такого ринку за ціною, яка формується під впливом попиту і пропозиції;

5. Оптовий продовольчий ринок слід розглядати як суб'єкт господарювання з правами юридичної особи, створений у формі акціонерного товариства, зареєстрований у встановленому

законодавством порядку, який надає послуги, організовує, регулює або проводить оптову торгівлю сільськогосподарською та іншою продукцією за цінами, що складаються залежно від попиту і пропозицій, у формі торгів за встановленими економічними та нормативно-правовими правилами та забезпечує всебічну допомогу і захист національного аграрного товаровиробника в реалізації сільськогосподарської продукції.

6. Необхідно закріпити у „Типовому положенні про міжрегіональний та районний агроторговий дім” наступні положення: основними засновниками АТД поряд з іншими товариствами повинні бути аграрні товаровиробники; АТД здійснює торгівлю переважно сільськогосподарською продукцією, продовольством, сировиною. Щодо засновників АТД потрібно встановити мінімальну межу кількості аграрних товаровиробників серед складу засновників або процентне співвідношення їх участі у статутному капіталі. Для забезпечення ефективного виконання функції інтегратора сільськогосподарських підприємств на місцевому рівні та можливостей формування великих партій продукції не можна допускати створення АТД під якогось конкретного виробника. Дістало подальшого розвитку визначення АТД у формі сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу.

7. Виділено три види аукціонів живої худоби та птиці: 1) аукціон живої худоби та птиці як підрозділ товарної біржі; 2) аукціон живої худоби та птиці як господарюючий суб’єкт, що спеціально створюється для проведення аукціонів; 3) аукціон живої худоби та птиці як один із видів діяльності, що передбачений статутом вже існуючого господарюючого суб’єкта.

8. За організаційними відмінностями розмежовуються поняття „виставка сільськогосподарської продукції”, „ярмарок сільськогосподарської продукції” та „виставка-ярмарок сільськогосподарської продукції”.

9. За договором оптової купівлі-продажу сільськогосподарської продукції продавець, який здійснює виробничу або торговельну діяльність, зобов’язується передати в обумовлені терміни оптову партію сільськогосподарської продукції, яка є у нього в наявності на момент укладення договору, у власність покупця для використання її з метою подальшого перепродажу або виробничого споживання, а покупець зобов’язується прийняти сільськогосподарську продукцію й оплатити її за встановленою сторонами ціною.

10. Для покращення правового регулювання оптового ринку сільськогосподарської продукції потрібно розробити і прийняти Закон України „Про оптовий ринок сільськогосподарської продукції”, Примірні правила торгівлі на оптових продовольчих ринках, Положення про зміст і порядок укладання договорів оптової реалізації сільськогосподарської продукції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Батигіна О.М. Розвиток законодавства щодо оптової реалізації аграрної продукції:

історико-правовий аналіз // Право України. – 2004. – № 12. – С. 48–51.

2. Батигіна О.М. Правове забезпечення реалізації сільськогосподарської продукції та сировини за допомогою оптового ринку сільськогосподарської продукції // Підприємництво, госп-во і право. – 2005. – № 7. – С. 91 – 93.

3. Батигіна О. М. Правове становище агроторгового дому // Право України. – 2006. – № 3. – С. 39 – 43.

4. Батигіна О.М. Про деякі організаційно-правові питання щодо біржової торгівлі аграрною продукцією в сучасних умовах // Матеріали наук. доп. та тез вчених-правознавців – учасників конф. “Проблеми соціально-економічного розвитку села та шляхи їх вирішення”: Зб. тез доп. (м. Київ, 2 квіт. 2004 р.). – К.: НАУУ, 2004. – С. 9 – 12.

5. Батигіна О.М. Про деякі питання щодо посилення публічно-правового регулювання відносин в аграрному секторі в сучасних умовах // Наука і вища освіта: Тези доп. учасників XII міжвуз. студ. наук. конф. (м. Запоріжжя, 20 трав. 2004 р.): У 2 ч. – Запоріжжя: Держ. ун-т “ЗІДМУ”, 2004. – Ч. 2. – С.24 – 25.

6. Батигіна О.М. Правове регулювання відносин у сфері оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією // Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф., присвяченої 80-річчю д.ю.н., проф., акад. АПрН України В. З. Янчука „Стан та перспективи розвитку аграрного права” (Київ, 26-27 трав. 2005 р.). – К.: Магістр – XXI сторіччя, 2005. – С. 60 – 61.

АНОТАЦІЇ

Батигіна О.М. Організаційно-правові питання оптового ринку сільськогосподарської продукції в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2007.

Дисертація є комплексним дослідженням організаційно-правових проблем функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції в Україні за участю аграрних товаровиробників. Досліджуються історичні засади, поняття, ознаки та суб'єкти оптового ринку сільськогосподарської продукції. Проаналізовано питання функціонування організаторів оптового ринку сільськогосподарської продукції, виділяються їх види та характерні ознаки. Розглянуто види договорів, що використовуються на оптовому ринку сільськогосподарської продукції. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства України.

Ключові слова: оптовий ринок сільськогосподарської продукції, оптова торгівля сільськогосподарською продукцією, сільськогосподарський товаровиробник, оптовий продовольчий ринок, агроторговий дім, аукціон живої худоби та птиці, виставково-ярмаркова

діяльність.

Батыгина Е.М. Организационно-правовые вопросы оптового рынка сельскохозяйственной продукции в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 2007.

Диссертация является комплексным исследованием организационно-правовых проблем создания и функционирования оптового рынка сельскохозяйственной продукции в Украине.

В работе рассмотрено в историческом аспекте эволюцию законодательства, регулирующего оптовый рынок сельскохозяйственной продукции, выделено два основных этапа его становления и развития в условиях независимой Украины.

Диссертационное исследование содержит глубокий анализ законодательства Украины, регулирующего создание и функционирование оптового рынка сельскохозяйственной продукции, а также создание и деятельность организаторов такого рынка. На основе анализа научной литературы и действующего законодательства делается вывод о том, что к организаторам оптового рынка сельскохозяйственной продукции относятся: агроторговые дома, аграрные биржи, оптово-продовольственные рынки, аукционы живого скота и птицы, выставки, ярмарки. Также обосновывается вывод о необходимости обязательного участия аграрных товаропроизводителей в создании и деятельности организаторов оптового рынка сельскохозяйственной продукции для более эффективной реорганизации и защиты их интересов.

Предлагаются определения таких понятий, как „оптовый рынок сельскохозяйственной продукции”, „оптовая торговля сельскохозяйственной продукцией”, „агроторговый дом”, „оптовый продовольственный рынок”, и указываются их существенные признаки, функции, виды.

Понятие „оптовый рынок сельскохозяйственной продукции” необходимо рассматривать в узком и широком значении. В узком понимании „оптовый рынок сельскохозяйственной продукции” – это субъект хозяйствования, наделенный правами юридического лица, созданный в форме акционерного общества и зарегистрированный в установленном законодательством порядке, который предоставляет услуги, организует, регулирует или проводит оптовую торговлю сельскохозяйственной и другой продукцией по ценам, которые складываются в зависимости от спроса и предложения, в форме торгов по установленным экономическим и нормативно-правовым правилам. В широком понимании оптовый рынок сельскохозяйственной продукции – это обобщающее понятие, которое характеризует, во-первых, систему договорных отношений между субъектами оптового рынка сельскохозяйственной продукции; во-вторых – совокупность организационных структур, которые обеспечивают деятельность оптового рынка; в-третьих –

методов регулирования отношений купли-продажи партий сельскохозяйственной продукции.

Аргументирован ряд конкретных предложений по усовершенствованию законодательства, касающегося создания и функционирования оптового рынка сельскохозяйственной продукции. Так, предлагается принять закон „Об оптовом рынке сельскохозяйственной продукции”, нормы которого должны закрепить организационные, экономические и правовые основы его функционирования. Определяется структура указанного закона: общие положения (постановка задач и определение понятийного аппарата); правовое регулирование создания организаторов оптового рынка сельскохозяйственной продукции; основы хозяйственной деятельности организаторов оптового рынка сельскохозяйственной продукции; организация государственного регулирования, поддержки и контроля за функционированием оптового рынка сельскохозяйственной продукции; договорные основы опосредования экономических отношений; заключительные положения. Нормы предлагаемого закона автор относит к комплексному институту правового регулирования аграрного рынка такой отрасли права, как аграрное право.

Аргументируется необходимость разработки и принятия Примерных правил торговли на оптовом продовольственном рынке, которые должны закрепить требования к функционированию созданных в установленном порядке оптовых продовольственных рынков, дается их структура.

Обосновывается необходимость разработки и внедрения в практику Положения о заключении договоров оптовой реализации сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: оптовый рынок сельскохозяйственной продукции, оптовая торговля сельскохозяйственной продукцией, сельскохозяйственный товаропроизводитель, оптовый продовольственный рынок, агроторговый дом, аукцион живого скота и птицы, выставочно-ярмарочная деятельность.

Batygina O.M. Organizational-legal issues of wholesale market of agricultural products in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for scientific degree Candidate of legal sciences, speciality 12.00.06 – land law; agricultural law; environmental law; law of natural resources. – Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine, Kharkiv, 2007.

The dissertation is a complex research of organizational-legal issues of creation and functioning of wholesale market of agricultural products in Ukraine with participation of agricultural producers. The historical methods of functioning of wholesale market of agricultural products are researched in the work. The author gives definition, signs and subjects of wholesale market of agricultural products. Major attention is paid to functioning of organizers of wholesale market of agricultural products, their types and characteristic features are defined. Types of agreements, which are used on wholesale markets of agricultural products are analyzed. The propositions concerning improvement of legislation of Ukraine

have been formed.

Key words: wholesale market of agricultural products, wholesale trade of agricultural products, agricultural producer, wholesale products market, agrotrade house, livestock and poultry auction, exhibitional-fair activity in agricultural sector.

Відповідальний за випуск
канд. юрид. наук О. М. Туєва

Підписано до друку 15.02.2007 р. Формат 60x90 1/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Обл. – вид. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. № 2863

Друкарня

Національної юридичної академії України

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77